

კონფრონტაციის გავლენა აგროსასურსათო წარმოებაზე: გაურკვევლობა და მოლოდინები

ეთერ ხარაიშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
eter.kharaishvili@tsu.ge

<https://doi.org/10.55896/978-9941-8-5764-5/2023-36-55>

ანოტაცია. ნაშრომში კონფრონტაცია შეფასებულია როგორც თანამედროვეობის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა, რომელიც გავლენას ახდენს სოციალურ ურთიერთობებზე, ეკონომიკურ განვითარებაზე, სასურსათო უსაფრთხოებაზე, პოლიტიკურ საქმიანობებსა და სხვ. კონფრონტაციის ნეგატიური გავლენის შემცირების გზების განსაზღვრა აგროსასურსათო წარმოების მდგრადი განვითარებისა და სასურსათო უსაფრთხოების მიზნების მიღწევის მნიშვნელოვან პირობად არის მიჩნეული. სტატიაში განხილულია კონფრონტაციის სახეობები, გაანალიზებულია მეცნიერთა შეხედულებები, დასაბუთებულია, რომ კონფრონტაციით გამოწვეული შოკები პირდაპირ და არაპირდაპირ გავლენას ახდენს წარმოებაზე. გლობალურ დონეზე სასურსათო უსაფრთხოება შეფასებულია ფაზების (IPC/CH) დონეების მიხედვით, გაანალიზებულია სასურსათო კრიზისში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა კრიზისის გამომწვევი მიზეზების მიხედვით. გამოვლენილია, რომ კონფლიქტით გამოწვეული კრიზისი მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს მოიცავს. აგროსასურსათო წარმოებაზე რუსეთ-უკრაინას შორის ომის გავლენის შეფასების მიზნით შესწავლილია რუსეთსა და უკრაინაში რამდენიმე ძირითადი სასურსათო პროდუქტის წარმოების მაჩვენებლები და გაკეთებულია დასკვნები კონფლიქტის პერიოდში ფორმირებულ ტენდენციებზე. სტატიაში გაანალიზებულია უკრაინასა და რუსეთში ძირითადი სასურსათო პროდუქტების წარმოების მაჩვენებლები, შეფასებულია მათი წილი გლობალურ სასურსათო წარმოებაში. ასევე, მოცემულია ამ ქვეყნებიდან ექსპორტის მოცულობა ძირითად სასურსათო პროდუქტებზე და განსაზღვრულია მათი წილი გლობალურ სასურსათო ექსპორტის მოცულობაში. ნაშრომში წარმოდგენილია აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი საქართველოდან უკრაინასა და რუსეთში, ასევე, შესწავლილია აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი საქართველოში უკრაინიდან და რუსეთიდან. გაკეთებულია დასკვნა, რომ უკრაინასთან შემცირებულია ექსპორტ-იმპორტის მაჩვენებლები, რუსეთთან კი ეს მაჩვენებლები გაზრდილია. ნაშრომში მოცემულია დასკვნები აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციის უარყოფითი გავლენის შედეგებზე, შემუშავებულია რეკომენდაციები კონფლიქტებით გამოწვეული გაურკვევლობის დაძლევისა და მოლოდინების განსაზღვრის გზებზე.

საკვანძო სიტყვები: კონფრონტაცია, აგროსასურსათო წარმოება, პირდაპირი და არაპირდაპირი გავლენა, გაურკვევლობა, მოლოდინი.

შესავალი

გლობალიზაციამ რთული და ინტეგრირებული აგროსასურსათო სისტემის ფორმირება გამოიწვია. აღნიშნულმა პროცესმა აგროსასურსათო სექტორში წარმოქმნა სინერგია, თუმცა, წარმოება დაუცველი აღმოჩნდა კლიმატური, გარემოსდაცვითი, ეკონომიკური შოკების, პოლიტიკური, ომის და სხვა კონფრონტაციული გავლენის მიმართ.

მიმდინარე ეტაპზე კონფრონტაცია მნიშვნელოვანი გამოწვევაა აგროსასურსათო წარმოების მდგრადი განვითარებისა და სასურსათო უსაფრთხოების მიზნების მისაღწევად. სამწუხაროდ, ბოლო წლებში წარმოშობილი მრავალი სახეობის კონფრონტაციული ქმედება გადაუჭრელია. უფრო მეტიც, ადამიანებზე, ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ საქმიანობებზე, სასურსათო უსაფრთხოებაზე კონფრონტაციული ზემოქმედება როგორც გლობალურ, ისე ქვეყნების დონეზე ზრდადია.

კონფრონტაცია გავლენას ახდენს სოციალურ ურთიერთობებზე, ეკონომიკურ განვითარებასა და სასურსათო უსაფრთხოებაზე, კერძოდ, ამცირებს სასოფლო-სამეურნეო კულტურებით დაკავებულ ფართობებს, პირუტყვის სულადობას, აგროსასურსათო წარმოებას, ახდენს მიწოდების ჯაჭვების დესტაბილიზაციას, ანადგურებს ბუნებრივ რესურსებს (მიწა, წყალი, ტყე), იწვევს ინფრასტრუქტურის ნგრევას, სოციალური სერვისების მოშლას, ადამიანების სიცოცხლის ხელყოფას, მათ იძულებით გადაადგილებას, პროდუქტზე ფასების ზრდას, ინფლაციას და სხვა ნეგატიურ შედეგებს.

2018 წელს გაერთიანებული ერების უშიშროების საბჭომ ცალსახად აღიარა მჭიდრო კავშირი კონფრონტაციასა და სასურსათო უსაფრთხოებას შორის (UNSC, Resolution 2417, 2018). კონფრონტაციული გარემო კიდევ უფრო დაამძიმა COVID-19 პანდემიის კრიზისმა, რომელმაც უპრეცედენტო ეკონომიკური და სოციალური გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე და გამოიწვია ღრმა გლობალური ეკონომიკური რეცესია, გაიზარდა უკიდურესი სიღარიბე და შეფერხდა ბოლო წლებში მიღწეული პროგრესი (FAO, 2021).

პანდემიის პერიოდში მნიშვნელოვანი შეფერხებები შეიქმნა სურსათის წარმოებისა და მიწოდების სიტემებში. კრიზისმა გლობალური ხასიათი მიიღო და მრავალ ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა განსაკუთრებით მწვავე აღმოჩნდა საზოგადოების დაუცველი ფენებისთვის, მათთვის სურსათზე ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვნად შეიზღუდა.

გლობალურ დონეზე პანდემიით გამოწვეული ნეგატიური შედეგები გააღრმავა კლიმატის ცვლილებით გამოწვეულმა ზემოქმედებამ, ასევე, შეიარაღებულმა ბრძოლებმა, ტერორისტულმა თავდასხმებმა, მარცვამ, სამოქალაქო საზოგადოების აგრესიამ და სხვა. ზოგადად, კონფრონტაციული გარემო იწვევს საჯარო და კერძო კაპიტალის განადგურებას, საბაზრო ტრანზაქციების შეზღუდვას, ფირმებისა და შინამეურნეობების მწარმოებლურობის შემცირებას, ტრანზაქციის მაღალი დანახარჯების გამო ფასების ზრდას, შინამეურნეობების შემოსავლებისა და მოხმარების შემცირებას, მომხმარებლის ქცევის ცვლილებას.

მაშასადამე, დღეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კონფრონტაციული გავლენის შემცირების სტრატეგიების შემუშავება. სამეცნიერო ნაშრომებში ეკონომიკური კვლევები ძირითადად კონცენტრირებულია პირდაპირი ზემოქმედებით გამოწვეული შედეგების შეფასებაზე, თუმცა, ხშირ შემთხვევაში ასეთი სტრატეგიების იდენტიფიცირება კონფრონტაციულ გარემოსთან დასაპირისპირებლად მოითხოვს არაპირდაპირი გავლენის შედეგების შესწავლასაც.

კონფრონტაციის გავლენის კომპლექსური შესწავლა მნიშვნელოვანია, რადგან მოსახლეობა ზოგჯერ პირდაპირ არ განიცდის კონფრონტაციულ შოკებს, მაგრამ დიდი ნაწილი ცვლის ქცევას ძალადობრივი კონტექსტის საპასუხოდ. საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია იმ ქვეყნებისთვის, სადაც ხანგრძლივად მიმდინარეობს დაბალი ან საშუალო ინტენსივობის კონფრონტაციები.

მიმდინარე ეტაპზე, რუსეთ-უკრაინის ომის გამო, მსოფლიო დადგა სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გამწვავების წინაშე. ომმა უკვე გამოიწვია სასურსათო მიწოდების ჯაჭვის დესტაბილიზაცია, ფასების ზრდა საწვავსა და აგროსასურსათო პროდუქტებზე, ასევე, მრავალი სხვა ნეგატიური შედეგი, რომელიც შემდგომ კვლევას საჭიროებს.

აგროსასურსათო სექტორი მსოფლიოში მილიარდზე მეტი ადამიანის შემოსავლის წყაროა. სექტორის როლი მნიშვნელოვანია ეკონომიკურ განვითარებასა და სასურსათო ბაზრების ფორმირებაში, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში. შესაბამისად, აუცილებელია კონფრონტაციული გარემოს გავლენის დადგენა აგროსასურსათო წარმოებაზე, სექტორში ფორმირებული გაურკვეველობის დაძლევის გზების ძიება და მოლოდინის შეფასება.

აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციის ნეგატიური გავლენის დადგენა საშუალებას მოგვცემს გამოვავლინოთ ძირითადი დილემები და მოლოდინების შეფასებით შევიმუშავოთ აგროსასურსათო წარმოების ზრდის პოლიტიკის ინსტრუმენტები, განვსაზღვროთ მდგრადი მოწოდების ჯაჭვების ფორმირების შესაძლებლობები და სტიმულირების პროგრამები, რაც უზრუნველყოფს სურსათზე ხელმისაწვდომობის გაზრდასა და აგროსასურსათო წარმოების მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევას.

კვლევის მიზანი

კვლევის მიზანია აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციის პირდაპირი და არაპირდაპირი გავლენის შეფასება, გაურკვეველობის დაძლევისა და მოლოდინების განსაზღვრის გზებზე რეკომენდაციების შემუშავება.

კვლევის მეთოდოლოგია

ჩატარებულია ბიბლიოგრაფიული კვლევა, კერძოდ, შეფასებულია აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციის გავლენის შესახებ სამეცნიერო სტატიები და სხვადასხვა ორგანიზაციის, მათ შორის FAO-ს ანგარიშები, ასევე, გამოყენებულია ეროვნული და საერთაშორისო ორგანიზაციების შესაბამისი ვებგვერდები, მონაცემთა ბაზები, საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

კვლევის პროცესში გამოყენებულია შედარების, ანალიზის, ექსპერტული და სხვა მეთოდები.

ლიტერატურის მიმოხილვა

კონფრონტაცია სასურსათო უსაფრთხოების დარღვევისა და მწვავე შიმშილის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი მთავარი ფაქტორია. მისი გავლენა სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგებზე, სასურსათო უსაფრთხოებაზე, მდგრადი განვითარების შესაძლებლობებზე, ინდივიდების ქცევაზე, შინამეურნეობების გადაწყვეტილებებზე და სხვა მომიჯნავე საკითხები სამეცნიერო ნაშრომებში სხვადასხვა თვალთახედვით არის შესწავლილი.

სოფლის მეურნეობის განვითარებაზე კონფლიქტის გავლენის კვლევით დადგენილია, რომ თავდასხმებისა და ამბოხების მაღალი ინტენსივობა იწვევს როგორც პირდაპირ (წარმოების, მწარმოებლობის, ნამუშევარი საათებისა და შემოსავლების შემცირება, დანახარჯების ზრდა და ა.შ.), ასევე, არაპირდაპირ გავლენას გარემო ფაქტორების დესტაბილიზაციით (Adelaja A., J. George,

2019). ზოგჯერ განსაკუთრებით დიდია კონფრონტაციის არაპირდაპირი ზემოქმედებით გამოწვეული სოციალურ-ეკონომიკური ზარალი (ადამიანების სიცოცხლის დაკარგვა, სახლებისა და ინფრასტრუქტურის ნგრევა, სოციალური დაცვისა და საარსებო წყაროების მხარდამჭერი პროგრამების შეზღუდვა და სხვ.).

სასურსათო უსაფრთხოება დღეს მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის გამოწვევაა (Kharaishvili, Erkomaishvili & Chavleishvili, 2015). კონფრონტაცია, უპირველესად, იწვევს სასურსათო დაუცველობას სურსათის წარმოების შემცირების გამო, თუმცა, ასევე, მცირდება არასასურსათო მოხმარებაც. გამოკვლეულია ისიც, რომ სასურსათო და არასასურსათო მოხმარების შემცირებაზე ქონებრივი დანაშაული მეტ უარყოფით გავლენას ახდენს, ვიდრე ძალადობა. შესაბამისად, კონფრონტაციის სახეობების მიხედვით კვლევებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დაზარალებულ რეგიონებში უსაფრთხოების ბადების შესაქმნელად (Kaila & Azad, 2023), მით უმეტეს, რომ მეცნიერები სასურსათო უშიშროებას ეროვნული უშიშროების საფუძვლად განიხილავენ (კოლუაშვილი, არჩვამე & ჩიხლაძე, 2022).

განვითარებად ქვეყნებში აგროსასურსათო წარმოება მოსახლეობისათვის განუყოფელი საარსებო წყაროა და შეუცვლელ როლს ასრულებს ამ ქვეყნების სასურსათო უსაფრთხოებაში, მაგრამ კონფრონტაცია მათი მთავარი გამოწვევაა. სამეცნიერო ნაშრომებში გაკეთებულია დასკვნები, რომ კონფრონტაცია (ამ შემთხვევაში ტერორიზმი) იწვევს მიწების მიტოვებას და წარმოების არსებით შემცირებას (Fadare, Zanello & Srinivasan, 2022).

კონფრონტაცია ნეგატიურად მოქმედებს აგროსასურსათო პროდუქტების მიწოდების ჯაჭვებზე, ბუნებრივი რესურსების (მიწა, წყალი) გამოყენებაზე, ინფრასტრუქტურაზე, სურსათის წარმოების, შენახვისა და მიწოდების სიტემებზე, მოხმარებაზე. ეს, თავის მხრივ, იწვევს ეკონომიკურ რეცესიას და ინფლაციას, არღვევს სოციალურ ქსელებს და ანადგურებს სოციალურ სერვისებს (FAO, 2019). სამეცნიერო ნაშრომებში ძალადობრივი კონფლიქტის გავლენა სასურსათო უსაფრთხოებაზე დასაბუთებულია ფერმერულ მეურნეობების შემოსავლის წყაროებზე მისი გავლენის კვლევით (Verwimp, 2012).

დასავლეთ აფრიკის ზოგიერთ ქვეყანას (მალი და ნიგერია) აგროსასურსათო წარმოების ზრდის მიზნით გარკვეული რესურსული პოტენციალი აქვს, თუმცა, ბოლო დროს ამ ქვეყნებში შექმნილმა შიდა კონფლიქტებმა უარყოფითი გავლენა მოახდინა სოფლის მეურნეობაში მწარმოებლურობის ზრდასა და ინვესტიციების მოცულობაზე (Kergna et al, 2014). კონფლიქტების გამო ხდება პოლიტიკურად არასტაბილური გარემოს ფორმირება, რაც ცხადია, მნიშვნელოვან გამოწვევებს ქმნის დარგში ინვესტიციების შესანარჩუნებლად.

კვლევებით გაანალიზებულია კონფლიქტის გავლენა ეკონომიკაზე, როგორც მაკრო, ისე მიკრო დონეზე. მაკრო დონის კვლევები ხაზს უსვამს კონფლიქტების გავლენას ეკონომიკურ ზრდაზე (Gyimah-Brempong K., Marva E. Corley, 2005). ამავე კვლევით, ასევე, დასაბუთებულია, რომ სამოქალაქო ომები მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენს მოსახლეობის ერთ სულზე შემოსავლის ზრდის ტემპზე.

კონფლიქტის პერიოდში სოფლის მეურნეობის წარმოება ყოველწლიურად საშუალოდ 12,3%-ით მცირდება (Messer, Cohen & D'Costa, 1998). სხვა კვლევებით კი ყურადღება გამახვილებულია კონფლიქტების კონკრეტული კულტურების წარმოების გავლენის შედეგებზე. მაგალითად,

მეცნიერებმა აჩვენეს თუ როგორი უარყოფითი გავლენა მოახდინა არჩევნების შემდგომმა ძალადობამ კენიაში მოჭრილი ყვავილების ინდუსტრიის ექსპორტის მოცულობაზე (Ksoll, Macchiavello & Morjaria, 2010).

ძალადობრივი კონფლიქტი მოკლევადიან პერიოდშივე ახდენს გავლენას სასურსათო უსაფრთხოებაზე, გრძელვადიან პერიოდში კი ნეგატიური გავლენა აისახება ადამიანის განვითარებაზეც (Verwimp, 2012). მეცნიერების მიერ, ასევე, შესწავლილია საპირისპირო მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი წარმოების ზრდასა და კონფლიქტს შორის. დასაბუთებულია ჰიპოთეზა, რომ ექსტრემალური კლიმატური მოვლენების არსებითმა ცვლილებამ (მაგალითად, ნალექების და ტემპერატურის ნორმიდან გადახრები) შეიძლება გაზარდოს დაუცველობის რისკი. მეცნიერებმა აღმოაჩინეს, რომ ნალექებისა და ტემპერატურის ყოველი სტანდარტული გადახრისას პერსონალური ძალადობის სიხშირე იზრდება 4%-ით, ხოლო ჯგუფთაშორისი კონფლიქტი 14%-ით. კონკრეტულად, სუბ-საჰარის აფრიკაში, წინა წელთან შედარებით ნალექის 5%-ით ცვლილება სამოქალაქო ომის ალბათობას 50%-ით ზრდის Hsiang et al, 2013). თუმცა, მარტო კლიმატური შოკები არ არის კონფლიქტის აუცილებელი ან საკმარისი მიზეზი.

აგროსასურსათო წარმოებაზე განსაკუთრებით მძიმე გავლენას ახდენს ომები. მეცნიერების, კვლევითი ინსტიტუტების, ორგანიზაციების, სამთავრობო სტრუქტურების, პრეზიდენტების და სხვათა მიერ სხვადასხვა თვალთახედვით არის შეფასებული ეკონომიკაზე ომის გავლენის ნეგატიური შედეგები.

ომი თავისი არსით უარყოფითი მოვლენაა (პაპავა, 2010, გვ.78), თუმცა, საქართველოსთვის რუსეთის მიერ წარმოებულ 2008 წლის ხანმოკლე ომის შედეგად მივიღეთ ე.წ. „ომის პარადოქსი“, როცა ომი უარყოფით შედეგებს იწვევს, მაგრამ ზოგიერთი დადებითი ეფექტიც ახლავს (პაპავა, 2010, გვ. 45). საქართველოს ეკონომიკისათვის ომმა ახალი, სერიოზული გამოწვევები წარმოქმნა (ხადური, 2009).

სასურსათო სექტორი მგრძობიარეა არა მარტო კონფრონტაციების, არამედ ბუნებრივი კატაკლიზმების, დაავადებათა და სხვა ფაქტორების მიმართ. მაგალითად, აგროსასურსათო წარმოება დაუცველია კლიმატთან და დაავადებებთან დაკავშირებული გამოწვევებისგან, სასურსათო ბაზრები მყიდვე ბუნებრივი კატაკლიზმებისა და ეკონომიკური ისეთი შოკების მიმართ, როგორცაა ენერგეტიკული კრიზისები, SARS-ისა და ებოლას ვირუსები, ფრინველის გრიპი, ღორის ჭირი, კორონა ვირუსები და სხვა. მაგალითად, 2019 წლის ბოლოს ჩინეთმა, ღორის ხორცის უდიდესმა მწარმოებელმა (მსოფლიო ბაზრის 1/3) და უმსხვილესმა ექსპორტიორმა დაკარგა ღორის სულადობის 37% (Hamid S. and others, 2021); ებოლამ, კოვიდ პანდემიამ დიდი ზიანი მიაყენა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანას აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოების, მარკეტინგისა და ვაჭრობის მიმართულებით (Kharaisvili E., Lobzhanidze N., 2022). სექტორმა მნიშვნელოვანი შეფერხება განიცადა პანდემიით გამოწვეული ჩაკეტვის ზომების გამო, თუმცა, უარყოფითი გავლენა არც ისე მასშტაბური იყო. აგროსასურსათო წარმოებაში თავდაპირველად დაფიქსირდა წარმოების შემცირება და კლებადი ზღვრული უკუგება, თუმცა, მოკლე პერიოდში სექტორის შედარებით მდგრადი აღმოჩნდა უარყოფითი გავლენებისგან (ხარაიშვილი, ლობჯანიძე, 2022).

ამასთან, პანდემიის დასაწყისში აქტუალური იყო არა მარტო პანდემიის პირობებში წარმოქმნილი ეკონომიკური სირთულეების შესწავლა, არამედ იმის განჭვრეტა, თუ რა პრობლემების წინაშე აღმოჩნდება მსოფლიო პანდექსიტის შემდეგ (პაპავა, 2022). ამ პრობლემებს დღეს რუსეთ-უკრაინის ომით გამოწვეული სირთულეები დაემატა.

კონფლიქტით გამოწვეულ სასურსათო დაუცველობისა და შიმშილის საფრთხის შესახებ სურსათის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული მონიტორინგის ანგარიშითაც მნიშვნელოვანი გამოწვევებია დაფიქსირებული. ანგარიშში კონფლიქტი სასურსათო დაუცველობის ძირითად განმსაზღვრელ ფაქტორად არის აღიარებული (FAO, 2022).

აგროსასურსათო წარმოებაში არსებითი პრობლემები შეიქმნა რუსეთის უკრაინაში შეჭრის გამო. ევროკომისიის პრეზიდენტის ურსულა ფონ დერ ლაიენის შეფასებით რუსეთ-უკრაინის ომი საფრთხეს უქმნის სასურსათო უსაფრთხოებას მთელ მსოფლიოში (ურსულა ფონ დერ ლაიენი, 2022). საჭირო გახდება შესაბამისი პროგრამების ამოქმედება ევროპაში სურსათის წარმოების გაზრდის მიზნით.

მსოფლიოს წამყვანმა ეკონომისტებმა უკრაინაში ომის დაწყების შემდეგ ეკონომიკაში გამოკვეთილ პრობლემებს „სასურსათო ომი“ და „ნავთობის ომი“ უწოდეს. ორი დიდი ექსპორტიორი ქვეყნის (უკრაინა-რუსეთი) სასოფლო-სამეურნეო აქტივობების შეფერხება მსოფლიოს სურსათით მომარაგებას სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნის. რუსეთს აქვს გარკვეული უპირატესობა მარცვლეულის ექსპორტში . . . მკვიდრდება ტერმინი - „სასურსათო ომი“; (პაპავა, 2022). რუსეთის შეჭრამ მოახდინა „ქარიშხალი“ გლობალურ სოფლის მეურნეობაში (Lu Ch., 2022).

რუსეთ-უკრაინის ომი შეფასდა როგორც დიდი ნეგატიური გავლენის მქონე ფაქტორი გლობალურ სოფლის მეურნეობაში (WHO, 2022). მოსალოდნელია, რომ მარცვლეულისა და ზეთის მიწოდების ჯაჭვში შეფერხებები, რუსეთიდან ექსპორტზე დაწესებული შეზღუდვები, მნიშვნელოვნად შეცვლის მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოების სურათს (FAO, 2022).

რუსეთ-უკრაინის ომი, სავარაუდოდ, ნეგატიურად აისახება საქართველოს ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელსა და ინფლაციის დონეზე (მოლინეუსი, 2022). ამასთან, მოსალოდნელია, რომ მსოფლიო ეკონომიკაში სტაგფლაციური პროცესები გაგრძელდება, ანუ წარმოების შემცირება და ფასების ზრდა... წინა პლანზე იწევს სასურსათო და ენერგეტიკული უსაფრთხოების საკითხები (პაპავა, 2022). ექსპერტული შეფასებით საქართველოს, როგორც იმპორტდამოკიდებულ ქვეყანას, იმპორტი მნიშვნელოვნად გაუმძირდება, ასევე, რუსეთ-უკრაინის ომი გამოწვევს საწვავზე, მათ შორის სურსათზე ფასების ზრდას (არჩვაძე, 2022). ასევე, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მიმდინარე კონფრონტაციის ინტენსიურობა და ხანგრძლივობა უცნობია, ამ ორი დიდი ექსპორტიორი ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო აქტივობები სავარაუდოდ კვლავ შეფერხდება, რაც მსოფლიოს სურსათით მომარაგებას სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნის.

ამკარაა, რომ რუსეთ-უკრაინის ომმა შეზღუდა სურსათზე ხელმისაწვდომობა, დაუთესავი დარჩა მიწების დიდი ნაწილი, გაუარესდა საწარმოო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურა, შეიზღუდა მუშახელსა და საწვავზე ხელმისაწვდომობა, დაზიანდა სასოფლო-სამეურნეო კულტურები სამხედრო ტექნიკის გამოყენების გამო, მოიშალა სურსათის მიწოდების ჯაჭვები და სხვა (FAO, 2022). ძირითადი საკვები კულტურების მსოფლიო წარმოების რეიტინგის მიხედვით უკრაინას და რუსეთს მნიშვნელოვანი პოზიციები უკავიათ სასურსათო ბაზარზე (EMEDIEGWU L., 2022), ეს ქვეყნები მსოფლიოში მარცვლეული კულტურების და ზეთების უმსხვილესი ექსპორტიორები არიან (Ritchie, 2022), ამიტომ სასურსათო უსაფრთხოებაზე ომის გავლენის შედეგები მნიშვნელოვანი იქნება.

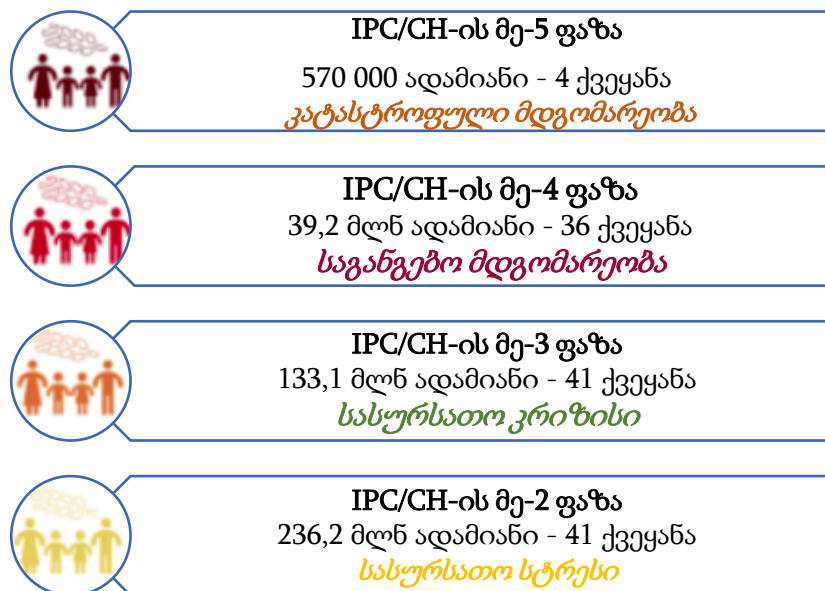
კონფრონტაციის გავლენის ანალიზი

კვლევებით დადასტურებულია აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციის გავლენის უარყოფითი შედეგები. ინტენსიური კონფლიქტის მქონე რეგიონებში სოფლის მეურნეობის წლიური შემოსავლები ერთ ჰექტარზე, ასევე, ინვესტიციები გაცილებით ნაკლებია, ვიდრე არაკონფლიქტურ რეგიონებში. კონფლიქტები წარმოების დანახარჯების მყისიერ ზრდას იწვევს (Alejandra M. and others, 2013). აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნებისმიერ ქვეყანაში პოსტკონფლიქტური პოლიტიკა მიზნად უნდა ისახავდეს გაურკვევლობის შემცირებას და საკანონმდებლო ინიციატივების შემუშავებას ადგილობრივი წარმოების გასაუმჯობესებლად.

კონფრონტაციის გავლენის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ მისი ნებისმიერი სახეობა ნეგატიურ გავლენას ახდენს წარმოებაზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე. განსაკუთრებით მძიმეა უარყოფითი გავლენის შედეგები სასურსათო უსაფრთხოებაზე.

გლობალურ დონეზე სასურსათო უსაფრთხოება შეფასებულია დონეების მიხედვით (ფაზების კლასიფიკაცია IPC/CH). კონფლიქტით გამოწვეული სასურსათო უსაფრთხოებაში მყოფი ქვეყნების განახლებულ ჩამონათვალს (ავღანეთი, ბურკინა-ფასო, კამერუნი, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკა, ჩადი, დემოკრატიული რესპუბლიკა კონგო, ეთიოპია, ჰაიტი, ერაყი, მალი, მოზამბიკი, მიანმარი, ჩრდილოეთ ნიგერია, ნიგერია, პალესტინა, სომალი, სამხრეთ სუდანი, სუდანი, სირიის არაბთა რესპუბლიკა და იემენი) დაემატა უკრაინის შესახებ ინფორმაცია.

დიაგრამა 1. მოსახლეობისა და ქვეყნების რაოდენობა სასურსათო უსაფრთხოების ფაზების მიხედვით

კონფლიქტებით გამოწვეული სასურსათო დაუცველობის მხრივ ნახევარ მილიონზე მეტი ადამიანი ჰუმანიტარული კატასტროფის ზღვარზე იმყოფება. არანაკლებ საყურადღებოა IPC/CH მე-4 ფაზაში მყოფი 40 მილიონი ადამიანის ბედი, რომლებიც სასურსათო უსაფრთხოების მხრივ საგანგებო მდგომარეობაში არიან. კონფლიქტებით გამოწვეული სასურსათო უსაფრთხოების ფაზების ანალიზმა აჩვენა, რომ გლობალურად, შიმშილის დონე საგანგაშო ტემპით იზრდება. 2016-2021 წლების პერიოდში სასურსათო კრიზისში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა გაორმაგებულია. თუ 2016 წელს

სასურსათო დაუცველობის მესამე ფაზაში მყოფი მოსახლეობის წილი 11,2% იყო, 2021 წელს ამ მაჩვენებელმა 21,3% შეადგინა. 2021 წლის მონაცემებით დაახლოებით 193 მილიონი ადამიანი, 53 ქვეყანის ტერიტორიაზე, იმყოფებოდა სურსათით მწვავე დაუცველობის ფაზაში (FAO, 2022).

სასურსათო კრიზისში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა კრიზისის გამომწვევი მიზეზების მიხედვით ნათლად აჩვენებს, რომ კონფლიქტით გამოწვეული სასურსათო კრიზისი მოსახლეობის უმეტეს ნაწილს მოიცავს (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა 2. სასურსათო კრიზისში მყოფი მოსახლეობისა და ქვეყნების რაოდენობა კრიზისის გამომწვევი მიზეზების მიხედვით¹

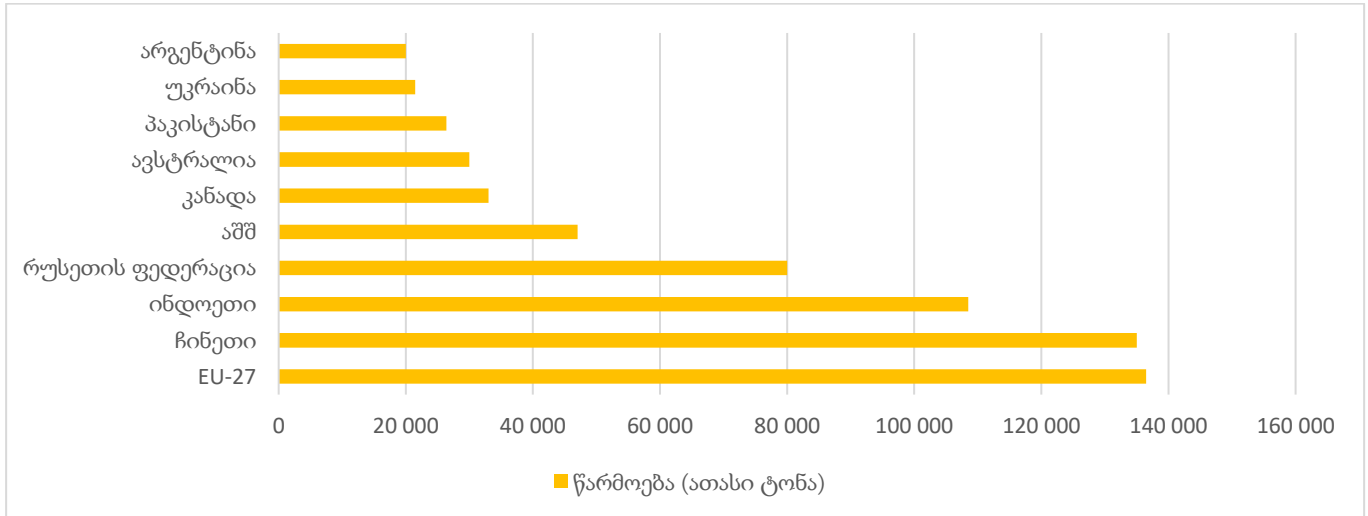
მეცნიერთა მიერ რუსეთ-უკრაინის ომი შეფასდა როგორც წარმოებაზე უარყოფითი გავლენის მქონე კონფრონტაცია. ცხადია, ომი ორივე მხარისთვის იქნება ზარალის მომტანი და იგი გავლენას მოახდენს გლობალურ სასურსათო მდგომარეობაზე (Nasir, Nugroho & Lakner, 2023).

სასურსათო უსაფრთხოების თვალსაზრისით მოსახლეობის დაუცველობა განისაზღვრება იმის გათვალისწინებით, რომ მოხმარებული კალორიების 40%-ზე მეტი სამ კულტურაზე მოდის: ხორბალი, სიმინდი და ბრინჯი. ხორბალი, უმეტეს შემთხვევაში, მოხმარებული კალორიების 20%-ს შეადგენს, ხოლო ზოგიერთ ადგილებში (აფრიკის, ამერიკის ქვეყნები) უმეტესი წილი სიმინდის და სოიოს მოხმარებას უჭირავს. აღნიშნული ორი კულტურა, ასევე, ინტენსიურად გამოიყენება მეცხოველეობაში საკვებად (Arias J. and others, 2023). მარცვლეულის მეურნეობის პრობლემა ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია მაღალგანვითარებული ეკონომიკის მქონე ნებისმიერ ქვეყანაშიც (Koguashvili & Chikhladze, 2019).

რუსეთი და უკრაინა არსებით როლს ასრულებდნენ მსოფლიოში ძირითადი კულტურების წარმოებაში (იხ. დიაგრამა 3).

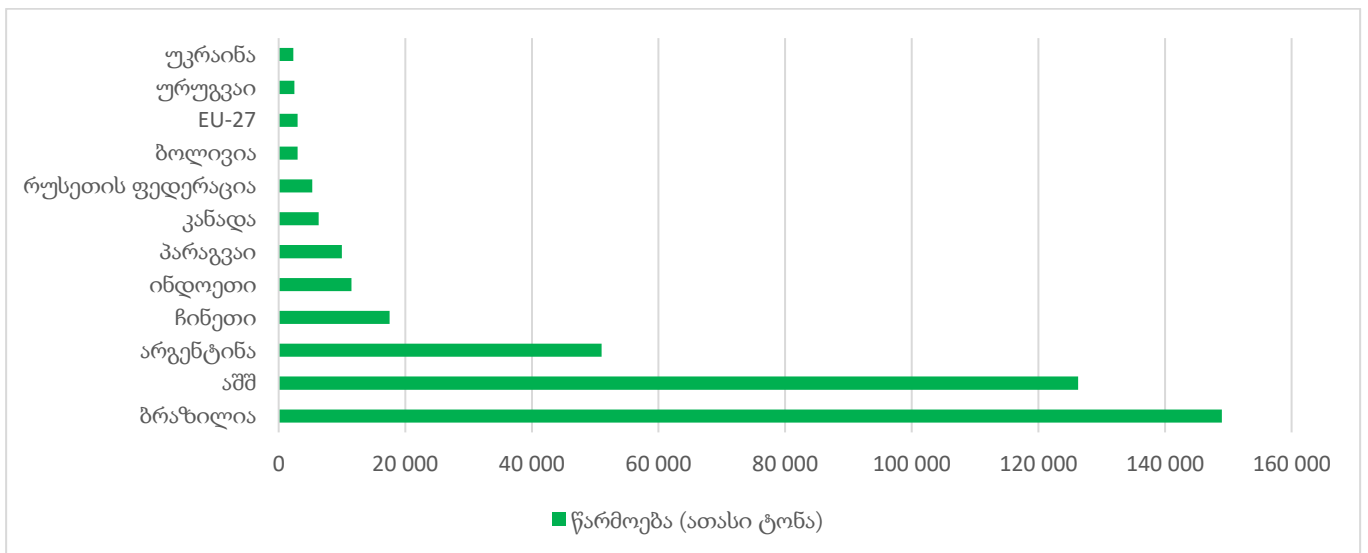
¹ დიაგრამა აგებულია პირველადი აღრიცხვის მონაცემების საფუძველზე

დიაგრამა 3. ხორბლის წარმოება ქვეყნების მიხედვით 2022 წელს (USDA, 2022)

დიაგრამიდან ჩანს, რომ რუსეთი მეოთხე უმსხვილესი ხორბლის მწარმოებელია მსოფლიოში ევროკავშირის, ჩინეთისა და ინდოეთის შემდეგ, ხოლო უკრაინა მეცხრე ადგილზეა შეერთებული შტატების, კანადის, ავსტრალიისა და პაკისტანის შემდეგ.

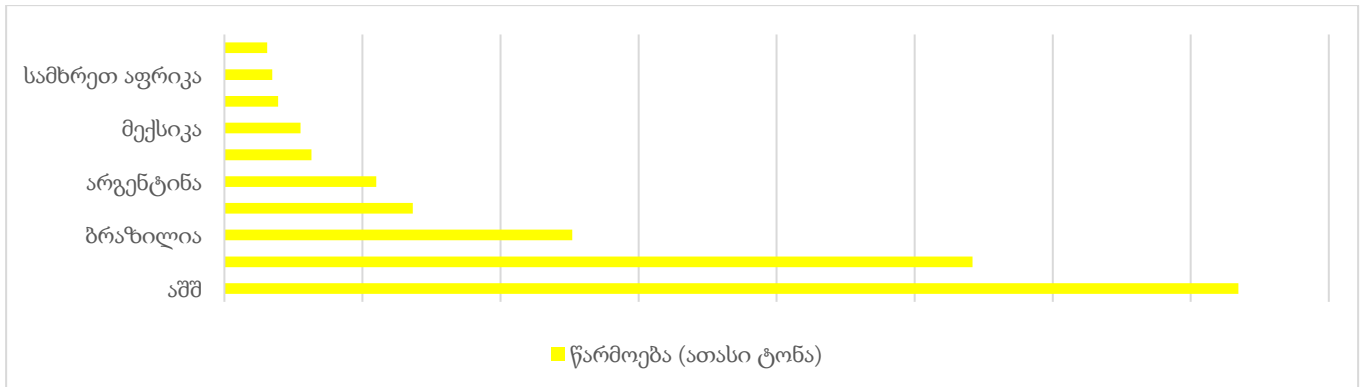
დიაგრამა 4. სოიოს წარმოება ქვეყნების მიხედვით 2022 წელს (USDA, 2022)

დიაგრამა 4 გვიჩვენებს, რომ მსოფლიოში სოიოს ძირითად მწარმოებელთა შორისაა რუსეთი და უკრაინა. 2022 წლის მონაცემებით რუსეთი მსოფლიოში მერვე ადგილზე იყო ამ პროდუქტის წარმოების მიხედვით (5,3 მლნ ტონა), ხოლო უკრაინა მე-10 ადგილზე (2,3 მლნ ტონა).

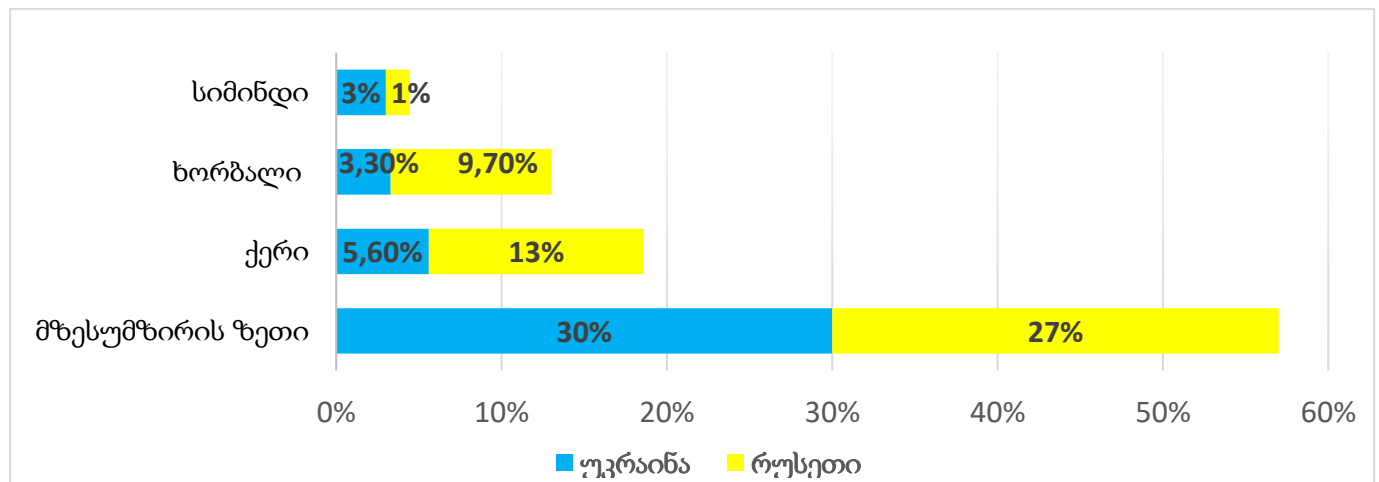
რუსეთი და უკრაინა, ასევე, მსოფლიოში სიმინდის ძირითადი მწარმოებლები არიან. 2022 წლის მონაცემებით ეს ქვეყნები აწარმოებენ შესაბამისად 15,5 მლნ და 19,5 მლნ ტონა სიმინდს (იხ. დიაგრამა 5).

დიაგრამა 5. სიმინდის წარმოება ქვეყნების მიხედვით 2022 წელს (USDA, 2022)

რუსეთი და უკრაინა ძირითადი აგროსასურსათო პროდუქტების წამყვანი მწარმოებლები და ექსპორტიორებიც არიან მსოფლიოში.

დიაგრამა 6. უკრაინისა და რუსეთის წარმოების წილი სურსათის გლობალურ წარმოებაში 2021 წელს (Ritchie H., 2022)

რუსეთ-უკრაინის ომმა გავლენა მოახდინა ამ ქვეყნებში ძირითადი სასურსათო პროდუქტების წარმოების დონეზე (იხ. ცხრილი 1).

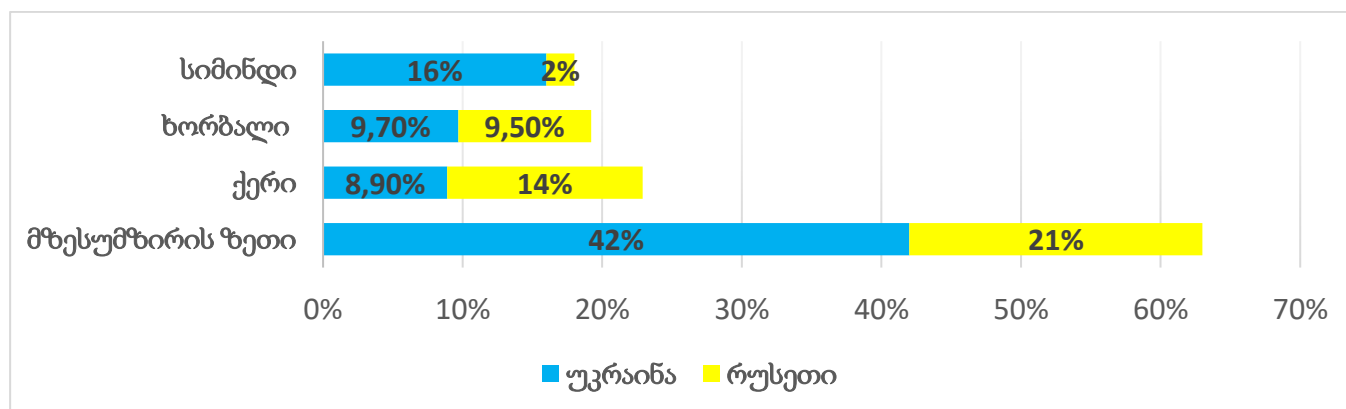
ცხრილი 1. ძირითადი სასურსათო პროდუქტების წარმოების ცვლილება უკრაინასა და რუსეთში კონფლიქტის პერიოდში (USDA, 2022)

ქვეყანა		2017-2021 (ათასი ტონა)	2021-2022 (ათასი ტონა)	2022-2023 (ათასი ტონა)	2022-2023 წლის %-ული ცვლილება
რუსეთი	ხორბალი	78,194	75,158	81,500	4
	სოიო	4215	4760	5300	23
	სიმინდი	13,589	15,225	14,500	6
უკრაინა	ხორბალი	27,927	33,007	19,500	-26
	სოიო	4023	3800	2800	-32
	სიმინდი	33,646	42,126	25,000	-21

ცხრილი გვიჩვენებს, რომ კონფლიქტის პერიოდში რუსეთში სოიოს, სიმინდისა და ხორბლის წარმოება გაიზარდა, უკრაინაში პირიქით, ამ კულტურების წარმოება მკვეთრად შემცირდა.

რუსეთსა და უკრაინას მზესუმზირის ზეთის, ხორბლის, ქერისა და სიმინდის წარმოებაში მსოფლიოში წამყვანი პოზიციები უჭირავთ. ორივე ქვეყანა ამ პროდუქტების ექსპორტითაც გამოირჩევა.

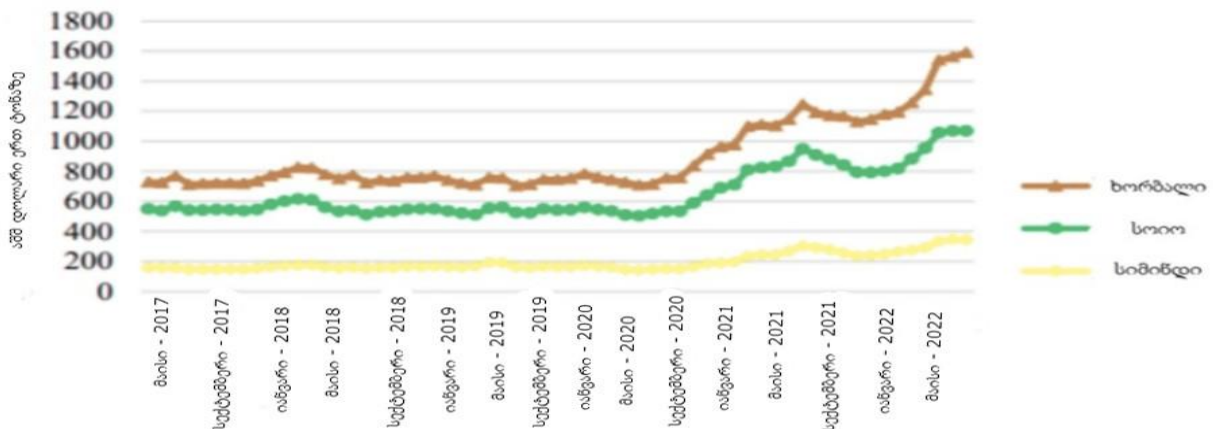
დიაგრამა 7. უკრაინისა და რუსეთის ექსპორტის წილი სურსათის გლობალურ ექსპორტში 2020 წელი (Ritchie H., 2022)

დაბალი შემოსავლის ქვეყნები მნიშვნელოვნად არიან დამოკიდებულნი უკრაინიდან და რუსეთიდან სურსათის იმპორტზე. მაშასადამე, მოსალოდნელია, რომ მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევა გართულდება. კონფრონტაციის გაფართოება, ცხადია, საერთაშორისო ბაზრებზე ამ ორი ქვეყნიდან სავაჭრო ნაკადების მნიშვნელოვან შეფერხებებს და მიწოდების ჯაჭვის შემდგომ რღვევას გამოიწვევს, რაც საბოლოოდ სურსათის ფასებზეც აისახება.

გლობალურ დონეზე სურსათზე ფასების ზრდა 2017-2019 წლებშიც გამოიკვეთა, თუმცა, ამ პერიოდში ფასები შედარებით თანაბარზომიერად და სტაბილურად იზრდებოდა. სურსათზე ფასების შედარებით მკვეთრი ზრდა 2020-2021 წლებში დაფიქსირდა, კერძოდ, ამ ინტერვალში ხორბლისა და სიმინდის ფასები ყოველთვიურად 2.17%-2.59%-ით იზრდებოდა, სოიოზე 1,73%-ით. სასურსათო პროდუქტებს შორის ფასები ყველაზე მეტად ხორბალზე გაიზარდა. ამ პროდუქტზე 2022 წლის მარტის თვეში ფასები 24,53%-ით გაიზარდა, აპრილში 1,85%-ით, მაისში 5,45%-ით. თუ კონფლიქტის პერიოდს სხვა პერიოდთან შევადარებთ, ნათელი გახდება, რომ კონფლიქტის პერიოდში ფასები სურსათზე თითქმის გაორმაგებულია.

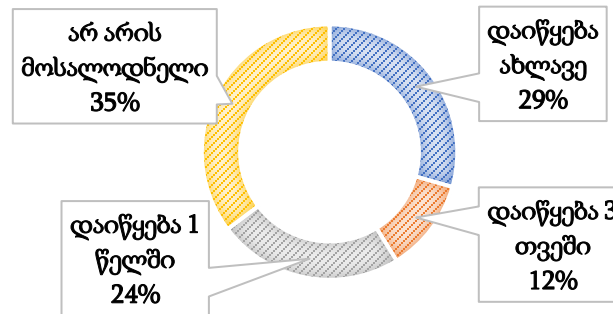
დიაგრამა 8. სურსათზე ფასების ცვლილება 2017-2022 წლებში (FAO, 2022)

მონაცემები ადასტურებს, რომ ომმა უარყოფითი გავლენა მოახდინა მსოფლიო ეკონომიკაზე, მათ შორის ქართულ ბიზნესზე. საქართველოში კომპანიების 74%-თვის გავლენა უარყოფითია, 12%-თვის ძალიან უარყოფითი, 33%-თვის მდგომარეობა ახლაც არასტაბილურია (BMG, 2022).

ძირითადი პროდუქტების მიხედვით რუსეთსა და უკრაინაზე დამოკიდებულება სურსათზე დეფიციტის მოლოდინს ქმნის. აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციული გავლენის ნეგატიური პროცესები დღესაც გრძელდება. ასევე, გაჩნდა გარკვეული მოლოდინებიც, თუმცა, ჯერჯერობით უმეტესად პესიმისტური.

დიაგრამა 9. სურსათზე დეფიციტის მოლოდინი (FAO, 2022)

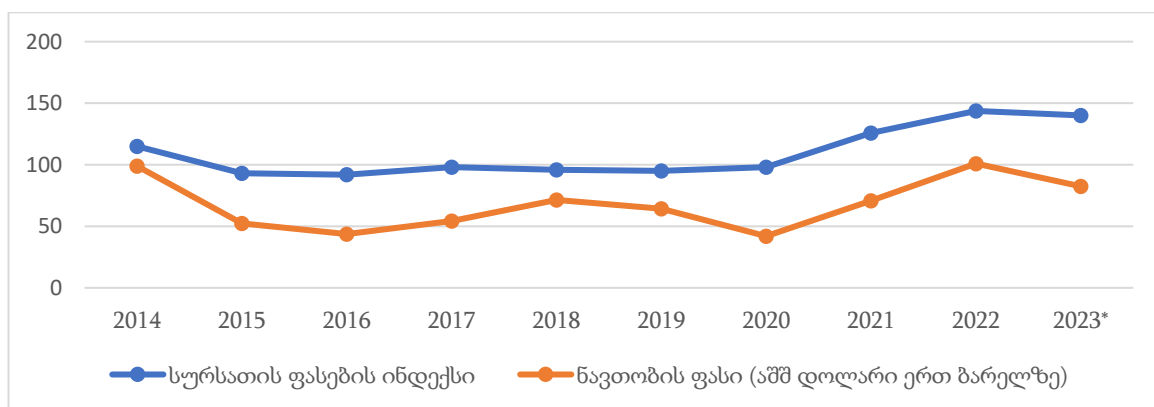

ნეგატიური მოლოდინებისა და გაურკვევლობის შემცირების მიზნით აუცილებელია სექტორთაშორისი სინერგიული ეფექტების გაანალიზება. უპირველესად, კორელაციის განსაზღვრა ენერგეტიკულ და აგროსასურსათო სექტორებს შორის.

აღსანიშნავია, რომ მეცნიერთა მიერ ჩატარებულია სტოქასტური თეორიული კვლევა სექტორთაშორისი სინერგიის პრობლემაზე, კერძოდ, შესწავლილია ნავთობის ფასებსა და სურსათის ფასების ინდექსებს შორის ურთიერთქმედების შედეგები. მოდელში ნავთობზე ფასი ეგზოგენურ ფაქტორად არის მიჩნეული. ამასთან, მკაცრი აქცენტია გაკეთებული COVID-19-ის ზემოქმედების შედეგებზე. კვლევის შედეგების მიხედვით ნავთობზე ფასის შემცირებასთან ერთად კლების ტენდენცია დაფიქსირდა აგროსასურსათო პროდუქტების ფასებზე, განსაკუთრებით მცენარეულ ზეთზე, ხორცსა და ბიოსაწვავზე (Alghalith, 2010). გასათვალისწინებელია ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორიც - ვაჭრობა ეროვნულ ეკონომიკას აკავშირებს გლობალურ ეკონომიკასთან. შედეგად, გლობალურ ეკონომიკაზე ინფლაციის მატება, როგორც წესი, ხშირად იწვევს ქვეყნის შიგნით ფასების ზრდას.

გლობალურ დონეზე ნავთობის ფასებსა და სურსათის ფასების ინდექსის ანალიზისთვის მონაცემები წარმოდგენილია დიაგრამაზე 10.

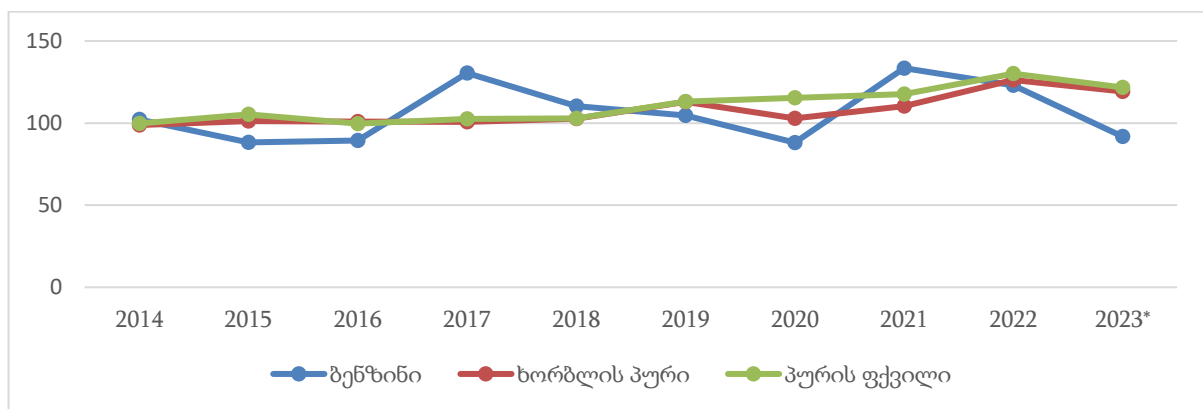
დიაგრამა 10. სურსათის ფასების ინდექსისა და ნავთობზე ფასის ცვლილების დინამიკა მსოფლიოში (FAO, 2023)

მონაცემების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ გლობალურ დონეზე, დინამიკაში სურსათზე ფასების ინდექსის ცვლილება კორელაციაშია ნავთობზე ფასის ცვლილების მიმართ, პოსტპანდემიურ პერიოდში კი გამოკვეთილია ორივე მათგანის შემცირების ტენდენცია.

საქართველოში ურთიერთდაკავშირებულ პროდუქტებზე კორელაციის გამოსავლენად შევისწავლეთ სამომხმარებლო ფასების დეტალური ინდექსი ბენზინზე, პურის ფქვილსა და ხორბლის პურზე (იხ. დიაგრამა 11).

დიაგრამა 11. სამომხმარებლო ფასების დეტალური ინდექსი ბენზინზე, პურის ფქვილსა და ხორბლის პურზე საქართველოში²

ბენზინის, ხორბლის პურისა და პურის ფქვილის დეტალური ინდექსების მხრივ საქართველოში ურთიერთდამოკიდებულება შედარებით არათანაბარობიერია, თუმცა, ძირითადი კორელაცია მაინც იკვეთება. პანდემიის პერიოდში ხორბლის პურზე, პურის ფქვილზე და ბენზინზე ფასების ზრდა მნიშვნელოვნად აღემატებოდა ამ პროდუქტებზე ფასების ზრდას. ეს ძირითადად ამ პერიოდში ცხრა ძირითად სასურსათო პროდუქტზე ფასების შენარჩუნებისთვის სუბსიდირების პროგრამის განხორციელებით იყო გამოწვეული (საქართველოს მთავრობის დადგენილება „პირველადი მოხმარების სასურსათო პროდუქტებზე ფასების შენარჩუნების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“, 2020). პოსტპანდემიურ პერიოდში ბენზინზე ფასების ცვლილების პროცესი გავლენას მოახდენს ურთიერთდაკავშირებულ პროდუქტების ფასების კორექტირებაზე.

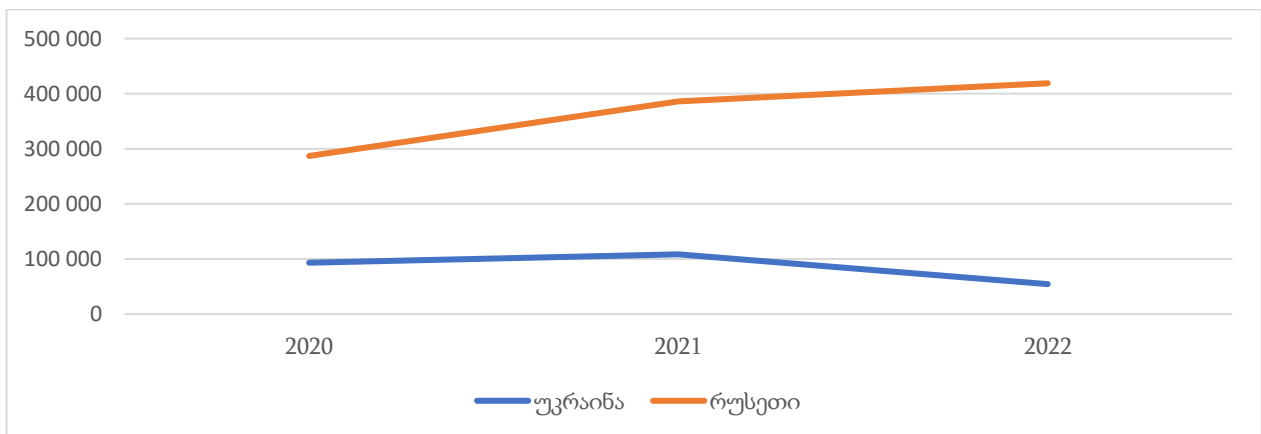
მოსალოდნელია, რომ სურსათზე ფასები 2022 წელთან შედარებით გაიზრდება 2023 წელსაც, მაგრამ უფრო ნაკლები სიდიდით. 2023 წელს სურსათზე ფასების ზრდას პროგნოზირებენ 7,1%-ით, საშუალოდ 4,2%-დან 10,1%-მდე (USDA, 2023). ამასთან, გამოიკვეთა ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება: სურსათზე სამომხმარებლო ფასების ინდექსი განსხვავებული აღმოჩნდა იმის მიხედვით, სად შეიძინა მომხმარებელმა სურსათი - სახლიდან გაუსვლელად ან რესტორნებში საკვების მირთმევით, თუ მარკეტებსა და სასურსათო ბაზრებზე გასვლითა და შესყიდვებით.

² დიაგრამა აგებულია სამომხმარებლო ფასების დეტალური ინდექსების მონაცემების მიხედვით

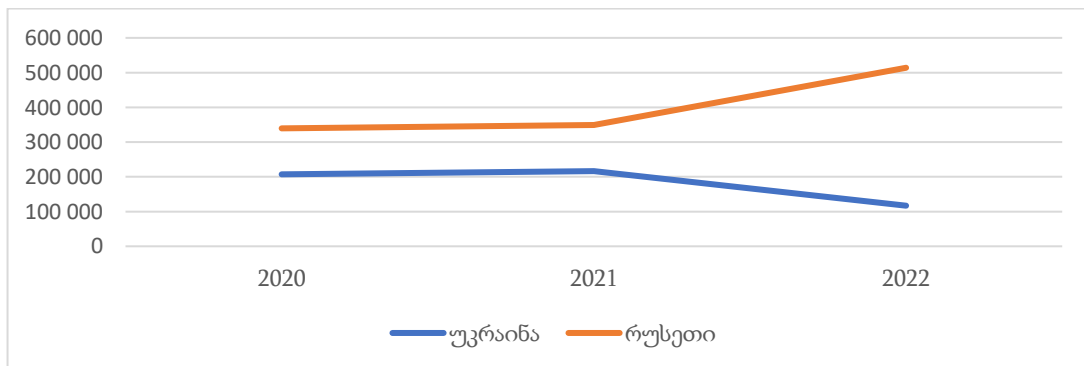
მაშასადამე, სურსათზე ფასები ზოგადად ზრდადია. ფასების განსხვავება შეძენის ადგილმდებარეობის მიხედვით ნაწილობრივ განპირობებულია რესტორნებსა და კვების ობიექტებში მომზადებულ და სუპერმარკეტებსა და სასურსათო მაღაზიებში საკვების საცალო ვაჭრობის დანახარჯებს შორის განსხვავებებით.

რუსეთ-უკრაინას შორის ომის გავლენის შეფასების მიზნით, ასევე, ჩატარდა საქართველოსა და რუსეთ-უკრაინას შორის ექსპორტ-იმპორტის ანალიზი. ორივე ქვეყანა საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია. ექსპორტის მიხედვით რუსეთს მე-4 პოზიცია უჭირავს (12.9%), უკრაინას მე-5 (9.5%). იმპორტში რუსეთი მე-2 პოზიციას იკავებს (11%), უკრაინა მე-7 პოზიციას (4,3%, საქსტატი, 2022).

დიაგრამა 12. აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი საქართველოდან უკრაინასა და რუსეთში

დიაგრამა 13. აგროსასურსათო პროდუქციის იმპორტი საქართველოში უკრაინიდან და რუსეთიდან

დიაგრამები აჩვენებს, რომ როგორც ექსპორტში, ასევე, იმპორტში, ომმა გავლენა მოახდინა ამ მაჩვენებლებზე. უკრაინასთან შემცირებულია ექსპორტ-იმპორტის მაჩვენებლები, რუსეთთან კი გაზრდილია.

დასკვნა

კონფრონტაცია პირდაპირ და არაპირდაპირ გავლენას ახდენს აგროსასურსათო წარმოებაზე, განსაკუთრებით ნეგატიურია გავლენა დაბალი შემოსავლის მქონე ან უმუშევარი მომხმარებლის სურსათით უზრუნველყოფაზე. ამასთან, ომით გამოწვეული უარყოფითი გავლენის სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები გაცილებით ღრმა და ხანგრძლივია, ვიდრე კონფრონტაციის სხვა სახეობებისა.

დაბალი შემოსავლის ქვეყნები მნიშვნელოვნად არიან დამოკიდებულნი უკრაინიდან და რუსეთიდან სურსათის იმპორტზე. ომმა გავლენა მოახდინა საქართველოსთან ექსპორტ-იმპორტის მაჩვენებლებზეც, უკრაინასთან შემცირებულია ეს მაჩვენებლები, რუსეთთან კი გაზრდილია. კონფრონტაციის გაფართოება საერთაშორისო ბაზრებზე ამ ორი ქვეყნიდან სავაჭრო ნაკადების შეფერხებებს და მიწოდების ჯაჭვის შემდგომ რღვევას გამოიწვევს, შესაბამისად, გართულდება მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევა. კონფრონტაციის ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა კვლავ სასურსათო უსაფრთხოება დარჩება. ძირითადი პროდუქტების მიხედვით რუსეთსა და უკრაინაზე დამოკიდებულება სურსათზე დეფიციტისა და ფასების ზრდის მოლოდინს ქმნის. აუცილებელია მოკლევადიან პერიოდშივე სასურსათო პროდუქტებით ვაჭრობის გაგრძელება და სახელმწიფო მხარდამჭერი პროგრამების ამოქმედება. უპირველესად, საჭიროა ხორბლის წარმოების ზრდის რესურსული პოტენციალის ეფექტიანი გამოყენება, სასურსათო ბაზრების დივერსიფიკაციის გზების განსაზღვრა და სხვ.

აგროსასურსათო წარმოებაზე კონფრონტაციული გავლენის ნეგატიური პროცესები დღესაც გრძელდება. გრძელვადიან პერიოდში სექტორის მდგრადი განვითარებისთვის მიზანშეწონილია აგროსასურსათო წარმოებაში ინვესტიციების გადატანის მექანიზმების შემუშავება, სამთავრობო პოლიტიკის პრიორიტეტების ცვლილება მოსალოდნელი სცენარების მიხედვით.

გამოყენებული ლიტერატურა

არჩვაძე ი. (2022). რუსეთ-უკრაინის ომს სამხედრო-პოლიტიკურთან ერთად არანაკლები ეკონომიკური და ფინანსური ასპექტიც გააჩნია. 27 მარტი. 2022. <https://www.timer.ge/ruseth-ukrainis-oms-samkhedro-politikurthan-erthead-aranaklebi-ekonomikuri-da-pinansuri-aspeqtic-gaachnia-archvadze/>

კოლუაშვილი პ., არჩვაძე ი., ჩიხლაძე ნ., (2022). სასურსათო უშიშროება - ეროვნული უშიშროების საფუძველი. ეკონომიკური პროფილი. ტომი 17, 1(23), გვ. 109-125. <http://economicprofile.org/article/1314>

პაპავა ვ. (2010). ნეკროეკონომიკის ზომბირება. https://tsu.ge/data/file_db/library/papava_zombireba.pdf

პაპავა ვ. (2010). ომის შემდგომი საქართველოს ეკონომიკა: ახალი გამოწვევები და ძველი შეცდომები. წიგნში: საქართველო – 2009. ომის შემდგომი გამოწვევები და პერსპექტივები.

პაპავა ვ. (2022). ომი და ეკონომიკა. „კვირის პალიტრა“, 03 სექტემბერი. <https://kvirispalitra.ge/article/95701-omi-da-ekonomika/>

პაპავა ვ. (2022). პანდექსიტის ძირითადი ეკონომიკური გამოწვევები. <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/%E1%83%9E%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%A5%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%AB%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%93%E1%83%98-%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%>

[E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98-
%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%AC%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%95%
E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98-3191.pdf](#)

პაპავა ვ. (2022). რუსეთი უკრაინაში შეჭრის პარალელურად სასურსათო ომსაც აწარმოებს - რა ემუქრება მსოფლიოს სასურსათო უსაფრთხოებას და როგორ უნდა იმოქმედოს საქართველომ? <https://www.ambebi.ge/article/274457-ruseti-ukrainashi-shechris-paralelurad-sasursato-omsa/>

საქართველოს მთავრობის დადგენილება „პირველადი მოხმარების სასურსათო პროდუქტებზე ფასების შენარჩუნების სახელმწიფო პროგრამის დამტკიცების შესახებ“ (2020). <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4832948?publication=0>

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (2022), საქართველოს საგარეო ვაჭრობა. <https://www.geostat.ge/media/43309/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9D-%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%AD%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%90---2022-%E1%83%AC%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98.pdf>

მოლინეუსი ს. (2022). რამდენად შემცირდება საქართველოს ეკონომიკური ზრდა? <https://bm.ge/ka/article/germany-to-fully-cut-russian-hydrocarbon-dependence-by-autumn/105336>

ურსულა ფონ დერ ლაიენი (2022). ვლადიმერ პუტინის აგრესიას ევროპის ფარგლებს გარეთაც აქვს შედეგები - კრემლის ომი საფრთხეს უქმნის სასურსათო უსაფრთხოებას მთელ მსოფლიოში. <https://www.interpressnews.ge/ka/article/702097-ursula-pon-der-laieni-vladimer-putinis-agresias-evropis-parglebs-garetac-akvs-shedegebi-kremlis-omi-saprtxes-ukmnis-sasursato-usaprtxoebas-mtel-msoplioshi/>

ხადური ნ. (2009). „ომის შემდგომი საქართველოს ეკონომიკური საფრთხეები“. ჟურნალი „ეკონომისტი“, #4. 2009. ლინკი: <https://documents.pub/document/2-0-0-9-j-aoekonomistia-4-1-udc33-e-e-49-paata-gugusvilis-ekonomikis-instituti.html?page=16>

ხარაიშვილი ე., ლობჯანიძე ნ. (2022), „აგროსასურსათო პროდუქტებით ვაჭრობა: გამოწვევები და შესაძლებლობები COVID -19 პანდემიის პირობებში“, უნივერსიტეტის დაარსებისა და ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის 100 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია: „COVID 19 პანდემია და ეკონომიკა“, თბილისი. <https://tsu.ge/assets/media/files/7/siaxle%202022/2022---%20konferencia.pdf>

Adelaja A., J. George (2019). ‘*Effects of conflict on agriculture: Evidence from the Boko Haram insurgency*’. Article retrieved from - <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X19300166>

Alghalith M. (2010), ‘The interaction between food prices and oil prices’. Energy Economics 32(6):1520-1522. Retrieved from - <https://www.researchgate.net/publication/227415061> The interaction between food prices and oil prices

Alejandra M., Arias A., Ibáñez M., Zambrano A., (2013), 'Agricultural Production amidst Conflict: The Effects of Shocks, Uncertainty and Governance of Non-State Armed Actors'. Retrieved from - <https://web.worldbank.org/archive/website01589/WEB/IMAGES/ANDRES-2.PDF>

Arias J., Ruiz C., Castellano S., Sáenz D., Salazar E. (2023), 'The Russia-Ukraine conflict and its impact on agrifood systems'. Retrieved from - <https://blog.iica.int/en/blog/russia-ukraine-conflict-and-its-impact-agrifood-systems>

BMG (2022). რუსეთ-უკრაინის ომის გავლენა ეკონომიკაზე (BAG ინდექსი). <https://bm.ge/ka/article/bag-indeksi-ruset-ukrainis-omis-gavlena-gamokitxuli-kompaniebis-74-stvis-uaryofiti-agmochnda/112106>

EMEDIEGWU L. (2022). 'How is the war in Ukraine affecting global food security?' Retrieved from - <https://www.economicsobservatory.com/how-is-the-war-in-ukraine-affecting-global-food-security>

Fadare O., Zanello G., Srinivasan Ch. (2022). 'The joint effects of terrorism and land access on livestock production decisions: Evidence from northern Nigeria'. Article retrieved from - <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2452292922000558>

FAO (2019). 'Nutrition, Food Systems & Conflict'. Retrieved from - <https://www.fao.org/3/ca5222en/CA5222EN.pdf>

FAO (2021). 'Agricultural Trade & Policy Responses During the First Wave of the COVID-19 Pandemic in 2020'. Retrieved from - <https://www.fao.org/3/cb4553en/cb4553en.pdf>

FAO (2022). 'Monitoring food security in food crisis countries with conflict situations A joint FAO/WFP update for the members of the United Nations Security Council'. Retrieved from - <https://www.fao.org/3/cc0338en/cc0338en.pdf>

FAO (2022). 'Russia's restrictions on imports of agricultural and food products: An initial assessment'. Retrieved from - <https://www.fao.org/fsnforum/resources/reports-and-briefs/russias-restrictions-imports-agricultural-and-food-products-initial> FAO (2022), 'UKRAINE: Note on the impact of the war on food security in Ukraine'. Retrieved from - <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/cb9171en.pdf>

FAO (2023), 'FAO Food Price Index'. Retrieved from - <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>

Gyimah-Brempong K., Marva E. Corley (2005), 'Civil Wars and Economic Growth in Sub-Saharan Africa. Journal of African Economies', vol. 14, issue 2, 270-311. Article retrieved from - https://econpapers.repec.org/article/oupjafrec/v_3a14_3ay_3a2005_3ai_3a2_3ap_3a270-311.htm

Headey D., Heidkamp R., Osendarp S., Ruel M., Scott N., Black R. (2020). 'Impacts of COVID-19 on childhood malnutrition and nutrition-related mortality', Volume 396, Issue 10250. Retrieved from - [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)31647-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31647-0)

Hsiang M. et al. (2013), 'Quantifying the Influence of Climate on Human Conflict'. Retrieved from - https://gspp.berkeley.edu/assets/uploads/research/pdf/Hsiang_Burke_Miguel_2013.pdf

- Kaila H., Azad A. (2023), 'The effects of crime and violence on food insecurity and consumption in Nigeria'. Article retrieved from - <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306919223000027>
- Kergna at al. (2014), 'The Impact of Conflict and Political Instability on Agricultural Investments in Mali and Nigeria'. Retrieved from - <HTTPS://WWW.BROOKINGS.EDU/RESEARCH/THE-IMPACT-OF-CONFLICT-AND-POLITICAL-INSTABILITY-ON-AGRICULTURAL-INVESTMENTS-IN-MALI-AND-NIGERIA/>
- Kharaishvili E., Erkomaishvili G., Chavleishvili M. (2015). 'Problems Faced by the Agricultural Sector and Agribusiness Development Strategy in Georgia'. International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic and Management Engineering, N9, 11.
- Kharaishvili E., Lobzhanidze N. (2022). 'Preliminary Impacts of the Covid-19 Pandemic on Agri-Food Trade: Challenges and Development Scenarios (Case of Georgia)'. Globalization and Business. 13, 41-50. Retrieved from - <https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.006>
- Koguashvili P., Chikhladze N. (2019). '*Cereals as Guarantor of Food Sovereignty*'. Retrieved from - https://www.researchgate.net/profile/Niko-Chikhladze/publication/343821413_CEREALS_AS_GUARANTOR_OF_FOOD_SOVEREIGNTY/links/5f42bcc5299bf13404ebd9f7/CEREALS-AS-GUARANTOR-OF-FOOD-SOVEREIGNTY.pdf
- Ksoll Ch., Macchiavello R., Morjaria A. (2010). 'The Effect of Ethnic Violence on an Export-Oriented Industry'. Retrieved from - <https://econpapers.repec.org/paper/cprceprdp/8074.htm>
- Lu Ch. (2022). 'Russia's Invasion Unleashes 'Perfect Storm' in Global Agriculture'. Report retrieved from - <https://foreignpolicy.com/2022/03/24/russia-war-ukraine-food-crisis-wheat-fertilizer/>
- Messer E. Cohen Marc J., D'Costa J. (1998). Food from peace: breaking the links between conflict and hunger'. Retrieved from - <https://ideas.repec.org/p/fpr/2020dp/24.html>
- Nasir, M.A.; Nugroho, A.D & Lakner, Z. (2022). Impact of the Russian–Ukrainian conflict on global food crops. 1(2), 11-29.
- Ritchie H. (2022), 'How could the war in Ukraine impact global food supplies?' . Retrieved from - <https://ourworldindata.org/ukraine-russia-food>
- United States Department of Agriculture (2022). USDA Database. Available online: <https://www.usda.gov/topics/data>
- UNSC, Resolution 2417 (2018), Adopted by the Security Council at its 8267th meeting, on 24 May. Retrieved from - <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/159/35/PDF/N1815935.pdf?OpenElement>
- USDA (2023). 'Summary Findings. Food Price Outlook, 2023'. Retrieved from - <https://www.ers.usda.gov/data-products/food-price-outlook/summary-findings/>
- Verwimp P. (2012), '*Food Security, Violent Conflict and Human Development: Causes and Consequences*'. Retrieved from - <https://econpapers.repec.org/paper/racwpaper/2012-016.htm>
- World Health Organization (2022). *Emergency in Ukraine. External Situation Report #4, published 24 March 2022, corrections added 28 March Reporting period: 17–23 March 2022*. Retrieved from - <https://www.who.int/publications/i/item/emergency-in-ukraine-external-situation-report-4-published-24-march-2022-reporting-period-17-23-march-2022>

Impact of Confrontation on Agro-Food Production: Uncertainties and Expectations

Eter Kharashvili

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
eter.kharashvili@tsu.ge*

Summary

The paper assesses confrontation as one of the main challenges of modernity affecting social relations, economic development, food security, political activities and other issues. Determining ways to reduce the negative impact of confrontation is considered an important condition for achieving the goals of sustainable development of agro-food production and food security. The article discusses the types of confrontation, analyzes the opinions of scientists, and substantiates that the shocks caused by the confrontation have a direct and indirect effect on production. Food security at the global level is assessed according to the levels of phases (IPC/CH), the number of people in food crisis is analyzed according to the causes of the crisis. It was revealed that the crisis caused by the conflict affects the majority of the population. In order to evaluate the impact of the war between Russia and Ukraine on agro-food production, the indicators of the production of several basic food products in Russia and Ukraine were studied and conclusions were drawn on the trends formed during the conflict. The article analyzes the indicators of the production of basic food products in Ukraine and Russia, their share in the global food production is estimated. Also, the export volume of basic food products from these countries is given and their share in the global food export volume is determined. The paper presents the export of agro-food products from Georgia to Ukraine and Russia, as well as the import of agro-food products from Ukraine and Russia to Georgia. The conclusion is made that the export-import indicators with Ukraine have decreased, while with Russia the mentioned indicators have increased. The paper provides conclusions on the consequences of the negative impact of the confrontation on agricultural production, recommendations on ways to overcome uncertainty caused by conflicts and define expectations are developed.

Keywords: Confrontation, agro-food production, direct and indirect impact, uncertainty, expectation.